

G. ETÉNYI NÓRA

„Szigetvár 1664. évi ostroma”

Egy téves hír analízise – és a Zrínyi-hagyomány

„Vajha most minket igazán segítenének, olyat látnának szomszédink, az kin bizony örvendezhetne Európa”. Ezek a sorok a stratégiailag s lélektanilag is fontos siker, a téli hadjárat után születtek Vitnyédi István tollából 1664. február 17-én.¹ A téli hadjárat valóban egész Európa figyelmét és örvendezését kiváltotta. Az 1663. és 1664. év minden fontos magyarországi hadi helyszínéről ugyanis röplapok és pár oldalas nyomtatványok tucatjai tudósítottak, de még e roppant híráradatban is feltűnően sok kiadvány terjesztette a téli hadjárat sikereinek s az eszéki híd felégetésének a hírét. E kiemelt figyelem ellenére mégis egy első pillantásra meglepő hiba érhető tetten a korabeli újságokban. E téves értesülés szerint: Zrínyi Miklós és Wolfgang Hohenlohe generális csapatainak sikerült visszafoglalniuk a törököktől Szigetvárt a téli hadjárat során.

Hamar napirendre lehetne térni a hamis hírverés fölött azzal, hogy Szigetvár 1664. februári bevételének híre a korabeli „hírhajhászok”² műve volt, vagy, hogy a tévedés a téli viszonyok között meglassuló híráramlásból és a nagy távolságból fakadt, ha a korabeli kiadványok feliratai, címlapjai nem hirdették volna kiemelten – szinte kötelező jelleggel – információik hitelességét, megbízhatóságát és pontosságát, s a hírközlés nem törekedett volna a hadi események közvetlen közeléből, így például Pozsonyból, Komáromból, Győrből és a császári táborból szerzett lehető legpontosabb hírek közlésére a magyarországi hadi események kapcsán.³

1 Vitnyédi István levelei, 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erköletörténetéhez közli Fabó András. Magyar Történelmi Tár. XVI. Szerk. Toldy Ferenc. Pest, 1871. 155.

2 *Johannes Amos Comenius*: A világ útvesztője és szív paradicsoma. A tanulmányt és a jegyzeteket írta: Komor Ilona. Bratislava, 1977. 121–123. Idézi *R. Várkonyi Ágnes*: Európa Zrínyije. Irodalomtörténeti Közlemények (= ItK) 1996. 13. A 17. századi hírdömping képi ábrázolása a bolognai Giuseppe Maria Mitelli 1686-os metszetén. Vö. *Rózsa György*: Eine Darstellung des italienischen Zeitungserkäufers aus dem 17. Jahrhundert. Gutenberg Jahrbuch 1964. 324–327.; *R. Várkonyi Ágnes*: Buda visszavívása 1686. Bp. 1984. 9. A hírdömping hatásmechanizmusát történeti módszerekkel nem vizsgálták.

3 Az 1663. évi érsekújvári események kapcsán kimutatható a hiteles, s lehetőleg a helyszínhez közeli információk iránti igény, így például a hírek forrásaként legtöbbször Adolf von Puchheim komáromi főkapitány jelentéseit nevezték meg. *G. Erényi Nóra*: A 17. századi közvélemény-formálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében. Aetas 1995. 1–2. sz. 113. A korabeli újságok hitelességéről a visszafoglaló háború idején: *Szita László*: A Körösök és a Maros vidéke török elleni küzdelmének egykorú irodalmi és levéltári forrásai. In: A törökök kiűzése a Körös–Maros közéről 1686–1695. Gyula város és a vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára. Szerk., a tanulmányt írta, jegyz. Szita László. Gyula, 1995. 48.

A másik elgondolkodtató mozzanat, hogy éppen Zrínyi Miklós személyével kapcsolatban terjedt el egy a valóságos eseményeket sokszorosára felnagyító, s ezáltal eltorzító hír.

Az 1663–1664. évi magyarországi törökellenes háborút egy szinte ezzel párhuzamos hadigépezet, a propaganda hadjárata kísérte.⁴ S nemcsak a nemzetközi koalíciót szervező diplomácia figyelte feszült érdeklődéssel a magyarországi hadi híreket, hanem a korabeli sajtótermékek: a hetilapok, röplapok, nyomtatott hírlevelek révén⁵ az európai nyilvánosság is nyomon követhette az eseményeket.

Ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen okok miatt terjedhetett el Szigetvár ostromának és bevételének téves híre. Vajon véletlenül vagy tudatosan került be ez a hamis információ a korabeli újságokba és a diplomaták jelentései közé?

Egy rejtett rendszer működésére – mint amilyen a 17. századi hírterjesztés és propaganda szövedéke – leginkább akkor derül fény, amikor hiba csúszik a gépezetbe, hiszen így lehetőség nyílik annak elemzésére, hogy hova milyen gyorsan jut el a téves információ. Az információs csatornákon végigfutó hiba szinte indikátorként mutatja a különböző hálózatok összefüggéseit és kapcsolódási pontjait. Tehát Szigetvár ostromának téves híre után nyomozva feltárható, hogy miként informálódtak a különböző típusú „sajtóorgánumok”, s a diplomaták és az újságok értesüléseit egybevetve az is kirajzolódik, hogy milyen eltérések és hasonlóságok jellemzik hírforrásaikat, melyik információs csatornákon futottak a legmegbízhatóbb hírek.

- 4 *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Bp. 1964.2 776–779.; *R. Várkonyi Ágnes*: Török világ és magyar külpolitika. Bp. 1975. Második kiadása: In: *Uő*: Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról. Bp. 1978. 175–229.; *Uő*: A rejtőzködő Murányi Vénus. Bp. 1987. (Labirintus); *Uő*: Európa Zrínyije i. m. 1–39.; *Köpeczi Béla*: „Franciaország a birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka”. In: *Uő*: Magyarok és franciák XIV. Lajostól a francia forradalomig. Bp. 1985. 11–32.; *Péter Katalin*: Zrínyi Miklós angol rajongói. In: Angol életrajz Zrínyi Miklósról. London, 1664. Bev., szerk., jegyz. Kovács Sándor Iván. Bp. 1987. (Zrínyi-könyvtár II.) 27–63.; *Héjjas Eszter*: Magyarország 1663–64-ben, francia diplomáciai jelentések tükrében. Itk 1987–88. 193–202.; *Gömöri György*: Adalékok az 1663–64-es angliai Zrínyi-kultusz történetéhez. In: Zrínyi-dolgozatok. V. Szerk. Kovács Sándor Iván. Bp. 1988. 65–96.; *Jászay Magda*: Velence és Magyarország. Bp. 1990.; *Bene Sándor*: Zrínyi mint „Magyar Mars”. In: *Esterházy Pál*: Mars Hungaricus. Sajtó alá rend. és ford. Iványi Emma, bev., szerk. Hausner Gábor. Bp. 1989. (Zrínyi-könyvtár III.) 387–407.; *Bene Sándor*: Zrínyi-levelek 1664-ből. Itk 1992. 225–242.; *Németh S. Katalin*: Zrínyi-Újvár és az istenek. Itk 1989. 568–570.
- 5 *Kiadványok: Apponyi Sándor*: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. (= App. H.) I–II. Bp. 1900–1902.; Hungarica Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. III–IV. Neue Sammlung. I–II. Besorgt von L. Dézsi. München, 1926–1927.; Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718. (= Röpl.) Összeáll. Hubay Ilona. Bp. 1948.; Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Bd. I–III. Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. 2. Teil: Historica. Hg. von Wolfgang Harms, Michael Schilling, Andreas Wang. München, 1980.; *Németh S. Katalin*: Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. I–III. München–New York–London–Paris, 1993.; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok (= MNM TKCs); Österreichische Nationalbibliothek Flugschriftensammlung (= ÖNB Fs) Wien; Graphische Sammlung Albertina, Wien; Bayerische Staatsbibliothek, München (= BSBM); Universitätsbibliothek, München (= UBM).

A téli hadjáratról kimagaslóan nagy számú kiadvány jelent meg szerte Európában, s több tucat másolata és változata terjedt el az 1664. január 18. és február 17. közötti eseményekről beszámoló naplószerű összefoglalásoknak.⁶ A hadjárat legfontosabb állomásairól külön röplapok és tudósítások is megjelentek, így a téli hadjárat fontos fejezeteként kiadták Pécs ostromának és az eszéki híd felégetésének történetét.⁷ Mindemellett több metszettel illusztrált röplap tudósított Szigetvár – amint írták: az ősi Zrínyi-fészek – ostromának és bevételének óriási szenzációjáról.⁸

A tévedésre az adhatott okot, hogy a magyar és birodalmi seregek Zrínyi Miklós és Hohenlohe vezetésével kétszer is elvonultak a vár előtt. Először január 26–27. körül Berzence és Babocsa elfoglalása után, majd visszatérőben, február 9-én ismét csak elhaladtak Szigetvár mellett, de kellő felszerelés nélkül nem volt remény az

6 App. H. 895. (Röpl. 639.; UBM Hist. 4017/28.; BSBM Turc. 88/4.) „Ausführliche [...] Relation vom Serinischen Feldzug in die Nieder-Hungarischen Turkey, welcher gewähret vom 20. Januar bisz 18. Februar. Stil. Nov. und dem Erbfeinde grossen Schaden zugefüget”. App. H. 904. „Feldzugs-Journal oder sonders-ausführliche Erzählung, was bey der beyder Herrn Grafen von Serini und Hohenloh [...], gegen die Türcken bis an die berühmte Brücken zu Esseck [...] passiret...” A kiadvány alcíme és szövege megegyezik a metszettel illusztrált: Röpl. 639/b.; MNM TKCs T 278.; *Wolfgang Harms: Die Deutsche illustrierte Flugblätter.* (= Harms) II. Historica. Tübingen, 1989. 11/369. 624.; „Wahrhaftige Beschreibung was beede Herr Graff von Serini und Herr Graff von Hohenlohe (...) brücken [sic!] bey Esseckh wider den Türcken vorgegangen.” UBM Hist. 4018/31. „Feldzugs-Journal oder sonders-ausführliche Erzählung was bey der Beyder Herrn Grafen von Serini und Hohenloh (...) gegen die Türcken bis an die berühmte Brücken zu Esseck, beschehenen Remarquablen Expedition denkwürdig passiret...” UBM Hist. 4018/49. (BSBM Turc. 88/8. és BSBM Res. Eur. 79/7.); „Kurtze jedoch warhaftig-verfaste Relation, oder sehr notablen, wider den Erbfeind nicht tentirter Entreprise [...] welche [...] Hohenlohe [...] Mit dero [...] Römischen Reichs [...] Arme Wie auch Herr Graff Niclas Zrini Ban in Croetien, neben seinen selbst eigenen Gränzern, Zu welchen Herr Graff Budiani mit seinen Ungarn ebenmassig gestossen...” A legtöbbet idézett az App. H. 912. (Röpl. 657.) sz. kiadvány. Hasznosítja: *Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború.* In: *Esterházy P.: i. m.* 25–99. Fordította: *Kovács József László: Három írás Zrínyiről és Vitnyédíró.* I. Szenci Fekete István, egy eleddig névtelen emlékirat Zrínyi téli hadjárataról és a gráci „Kurtzer und warhaffter Bericht”, 2. A „Kurtzer und wahrhaftiger Bericht...” magyar fordítása. Irodalomismeret 1995. 1–2. sz. 47–65. A téli hadjáratról szóló olasz kiadványokról: *Imregh Monika: Francesco Moneta Romában kiadott beszámolója Zrínyi Miklós 1663–64. évi csatáiról.* Hadtörténelmi Közlemények (= HK) 1985. 660–675.

7 App. M. 403. (MNM TKCs 561 169) más kiadásban Harms 11/362. Graphische Sammlung Albertina Historische Blätter Bd. 19. (425.) ÖNB Fs 1664/3.; *Cennerné Wilhelmb Gizella: Zrínyi Miklós, a költő, hadjáratainak grafikus ábrázolásai.* In: *Folia Archaeologica.* XIII. Szerk. Fülep Ferenc. Bp. 1961. 225–237. és Pécsről: MNM TKCs 698/a. Vö. *Cennerné Wilhelmb Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája.* Bp. 1997. D 138., D 139., D 140., D 141., D 142. és D 129.

8 I. App. M. 374. (Röpl. 652.; MNM TKCs T 829. Drugulin 2605.) (sérült, metszet nélküli változat: App. M. 334.) „Eigendlicher Abriss der Eroberung der Weitberühmten Vöstung Sigeth in Nider Ungern durch Herrn Generalissimum Graf Niclas von Serin und Herrn Graf Wolfgang Julium von Hohenlohe [...], den 5. Februarj dises 1664. 2. App. M. 404. (MNM TKCs T 828.) „Eigentlicher Abriss der berühmten Nieder-Ungarischen Stadt und Vestung Sigeth, welche von dem Herrn Graven Serin als das rechte Serinische Stammhaus dieser Tagén belägert auch allbereit durch die Teutschen Gott lob erobert worden.”; 3. MNM TKCs T 830 (ÖNB Fs 1664/2.; Harms 11/364. 619.) *Cennerné W. G.: Zrínyi Miklós i. m.* D 126. és D 125.

erősség bevételére.⁹ Igaz, a szigetvári törökök készültek az esetleges ostromra, így a belső várba vonultak, s ágyúikból többször az elvonulókra lőttek. Valamint az is tény, hogy a várbeliek rajtaütöttek a hátvéd német lovasságon, miközben azok a vár körüli mocsáron keltek át,¹⁰ miként ez a nyomtatásban megjelent összefoglalásokban olvasható. Az összegzésként, áttekintésként kiadott naplók tényanyaga mindig megbízhatóbb, mint a történetekkel egyidejű kiadványoké, mivel ezek már a hadi események után jelentek meg, s általában valóban szemtanúk beszámolóin alapultak.¹¹ Így a téli hadjáratról utólagosan megjelent naplók már nem túlozzák el a szigeti események jelentőségét.¹²

Az eszéki híd felégetése után vonultak el újfent a már visszatérő seregek Sziget előtt (miként a Berkeszi-féle naplóban szerepel:) „békével, noha sok lövéseket tettek az várból, kikenél nagyobbakat soha nem hallottam...” és ismét a törökök kisebb kitörése mellett.¹³

Az újságok tudósításai valószínűleg a korábbi eseményre utáltak, egyrészt mert viszonylag hamar, már február elején megjelentek a hírek, másrészt Berzence elfoglalásának „forgatókönyve” (rövid ostrom után a védők feladják a várat) illik rá leginkább az újságokban olvasható szigeti diadalra. De az is lehetséges, hogy a február 9-én bevett Segesd kevésbé ismert nevéből lett tollhiba folytán Sziget, a „Segeth” ugyanis könnyen olvasható „Sygeth”-nek, mint ahogyan angliai leírásokban még „Szedeg”-dé is válhatott.¹⁴ Az *Angol életrajz Zrínyi Miklósról* című korabeli londoni kiadvány az utóiratban elnézést is kér olvasóitól a bevezetőben olvasható tévedésé-

9 *Perjés G.*: i. m. 63.; *Esterházy P.*: i. m. 140.; *Kovács J. L.*: i. m. 55.; – ys –: Gr. Zrínyi Miklós 1664-iki téli hadjárataról. HK 1892. 693.; *Berkeszi István*: Gróf Zrínyi Miklós horvát bán téli hadjárata 1663–1664-ben. Századok (= Sz) 1886. 258.; *Kovács J. L.* a szerzőt Szenczi Fekete Istvánnal azonosítja, a szakirodalomban elterjedt elnevezést használom. *Kovács J. L.*: i. m. 47–53.; *Rapcsányi László–Tóth Endréné*: Ismeretlen feljegyzések Zrínyi Miklós 1664-es téli és tavaszi hadjáratairól egy korabeli magyar kalendáriumban. HK 1962. 2. sz. 242., 247.

10 *Perjés G.* a szigetvári törökök előkészületeiről ír. *Perjés G.*: i. m. 63. *Esterházy P.* is csak az ágyútűzet említi (*Esterházy P.*: i. m. 141.). Rövid beszámoló a kiütésről: i. m. 55.

11 Az 1663. évi érsekújvári ostromról beszámoló kiadott diáriumokról egyértelműen kimutatható, hogy valóban egy szemtanú, a német katonák tábori lelkésze, Johannes Pflieger jezsuita szerzetes írta. *G. Etényi N.*: i. m. 119–121. Az App. H. 912. hitelessége is elfogadott: *Perjés G.*: i. m. 25.; *Kovács J. L.*: i. m. 51.

12 App. H. 895. 2.; UBM Hist. 4017/28. (BSBM Turc. 88/4.); *Kovács J. L.*: i. m. 55.; – ys –: i. m. 693.; *Berkeszi I.*: i. m. 255.; Vitnyédi Rottálnak küldött febr. 17-i soproni levelében szintén csak Türbék felégetését említette. *Vitnyédi I.*: i. m. 154. A téli hadjáratról: *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós. V. Bp. 1902. 64–69., 69–75.; *Rónai Horváth Jenő*: Zrínyi Miklós a költő mint hadvezér. HK 1891. 103–109.; *Georg Wagner*: Das Türkenjahr 1664. Eine europäische Bewährung. Eisenstadt, 1964. 92–99.; *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós. Bp. 1965. 345–354.; *Uő*: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 57–75.

13 *Berkeszi I.*: i. m. (febr. 8.) 258.; *Esterházy P.*: i. m. (febr. 6–8.) 147.; *Kovács J. L.*: i. m. 59.; App. H. 894. 5. Ennek az összecsapásnak Segesd kapitulációjánál lesz jelentősége, mert Hohenlohe a Szigetnél foglyul ejtett katonáit a segesdi törökök révén cseréli ki. *Esterházy P.*: i. m. 148.

14 UBM Hist. 4018/17. kiadványban egyszerre szerepel Zygeth (Sziget) és Zegeth (Segesd), az angol tévedésről: *R. Várkonyi Á.*: Európa Zrínyije i. m. 23. Az elnevezések keveredése: Andrew Melvill az 1663–64-es török háborúról. In: Angol és skót utazók a régi Magyarországon (1542–1737). Válog., bev., jegyz. Gömöri György. Bp. 1994. 47.

ért: „Mióta ezek a lapok kikerültek a nyomdából, hír érkezett, hogy Segesdet és nem Szigetet vette be a legutóbb Zrínyi Miklós”.¹⁵ Természetesen a hadászatilag, stratégiailag jóval jelentősebb Szigetvár visszafoglalása lett volna az igazi szenzáció. Az „áthallásban” közrejátszhatott, hogy a hadjárat során Szigetvár mellett, Türbéket, Szulejmán türbéjét is feldúlták, bár ezt a hírt külön megemlégették, mégsem kapott nagy hangsúlyt a korabeli újságokban.¹⁶

Az 1664. évi híradásokban tetten érhető, Szigetvár iránti megkülönböztetett figyelemben szerepet játszott az is, hogy már Szigetvár 1566. évi elvesztése is óriási visszhangot váltott ki az egykori Európában. Egyrészt katonai okok, a vár hadászati jelentősége miatt,¹⁷ másrészt, mert a hősi küzdelem mind egyidejűleg, mind pedig a későbbiekben szimbólummá válhatott. Az uralkodóért és az országért hősi halált halt főnemes alakja a hazai török elleni küzdelemben is szimbólummá vált.¹⁸ A császári udvar számára a szigeti védők példája nemcsak a törökkel szembeni harc, hanem az uralkodóért való feltétlen áldozatvállalás sugallásával is jelentőséget kapott.¹⁹ A hazai török elleni küzdelemben pedig az 1556. évi sikeres védelem, 1556-ban Szulejmán szultán személyes jelenléte és halála a szigeti táborban, majd az 1568-ban megkötött béke tükrében Sziget hősi ellenállása a török terjeszkedés megtorpanásának tűnhetett, így a szigetvári ostrom egyre inkább növekvő jelentőségűvé vált a kortársak szemében.²⁰ Nemcsak a hazai, hanem a külföldi hagyományban is

15 Angol életrajz i. m. 153.

16 Türbék bevétele: *Berkeszi I.*: i. m. 255.; *Esterházy P.*: i. m. 141–142.; *Perjés G.*: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 63.; Angol életrajz i. m. 408.; *Klaniczay T.*: i. m. 756–757.; *Gerő Győző*: Az oszmán–török építéset Magyarországon. (Dzsámik, türbék, fürdők.) Bp. 1980. (Művészettörténeti Füzetek 12.) 76–80.

17 *Sugár István*: Szigetvár és viadala. Bp. 1976.; Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai. 1546–1565. Szerk. Tímár György. Pécs, 1989.; *Pálffy Géza*: A királyi Szigetvár 1547. évi leltára. Egy évszázadon át kallódó forrás jelentősége Szigetvár történetében. HK 1993. 3. sz. 74–100. Leírása: Evlia Cselebi török világtutató magyarországi utazásai 1660–1664. Előszó, szömagyarázatok: Fodor Pál. Bp. 1985. 538–552.

18 *Centiémé Wilhelmb Gizella*: A Zrínyi család törökellenes harcai a XVI–XVII. század képzőművészetében. In: Szigetvári Emlékkönyv. Szerk. Rúzsás Lajos. Bp. 1966. 345–364. A tanulmánykötetről: Hozzászólások a Szigetvári Emlékkönyv vitájához. HK 1966. 900–910.; *Rúzsás Lajos*: Cserenkő és Budina. Sz 1971. 56–69., 60.; *Galavics Géza*: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp. 1986. 14–16.

19 *Rúzsás Lajos*: A nyugati közvélemény és Magyarország harca a török ellen. In: Tanulmányok a Dél-Dunántúl történetéből. Szerk. T. Mérey Klára. Bp. 1970. (Értekezések, 1969. II.) 67.; *Horváth Magda*: A törökveszedelem a német közvéleményben. Bp. 1937. 70–71.; *Klaniczay T.*: i. m. 130., 137.; *Galavics G.*: i. m. 16., 24. Bátor női eszményképként a szigetvári hős feleségének alakja is felbukkant egy 17. századi francia kiadványban. Sz. *Jónás Ilona*: P. Pierre Le Moyne, Gallerie des femines fortes. In: Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történész-professzor 80. születésnapjára. Szerk. Kalmár János. Bp. 1997. 113–116.

20 *Klaniczay T.*: i. m. 126–131.; *Rúzsás Lajos* a magyar nemesi közvélemény számára szintén fontos, de elsősorban Habsburg-ellenes fordulópontnak tartja Szigetvár elestét. *Rúzsás Lajos*: A magyar közvélemény útkeresése Mohács után a XVI. században. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 334–335.; *Buzási Enikő*: Zrínyi és a későreneszánsz vitézi allegória. A szigetvári hős festett apoteózisa. In: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szerk. Galavics Géza, Herner János, Keserű

toposszá vált Zrínyi szigetvári példája. 1566-ban szerte Európában figyelemmel kísérték a hősi küzdelmet, német, francia és spanyol nyelvű relációk ismertették az eseményeket, sőt 1566-ban hetente háromszor mondták el templomokban a canterburyi érsek törökellenes imáját.²¹ Nemcsak a humanista történetírók, Forgách Ferenc és Istvánffy Miklós művei hirdették, hogy a szigetváriak az egész keresztény civilizáció védelmében haltak hősi halált, hanem ezt a hagyományt örökítették tovább azok a német népének is, amelyek még a 17. században is emlékezetben tartották az 1566. évi példát.²² Az elsősorban nem historikus, hanem vallásos ihlettségű 1566-os népének egyike, egy korábbi népének – miként a címben is feltüntették – a „Magyarországi Lajos király” dallamára született. A hősi halált halt magyar főnemes párhuzamba hozták a szintén a török túlerővel szembeni harcban elesett ifjú király alakjával, így a mohácsi ütközetről és Lajos királyról, valamint szerencsétlen sorsú feleségéről szóló német népének helyét a dicsőbb, szigeti viadal vette át.²³ A 15 éves háború alatt e dallamra már mint Zrínyi Miklós népénekére hivatkoztak a kiadók, miként egy, a nagy jelentőségű Győr elestét sirató 1594-es énekben.²⁴ Lorentz Wessel: *Ein schoen new Lied von den Graffen und theuren Ritter und Helden*

Bálint. Szeged, 1990. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10.) 431–442.; *Király Erzsébet*: Az európai keresztény hős mítosza és a szigetvári hős. Somogy 1991. 6. sz. 31–37.; *Imre Mihály*: „Magyarország panasz”. A Quarela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában. Debrecen, 1995. (Csokonai Könyvtár [Bibliotheca Studiorum Litterarium] 5.) 190–199.

21 *Klaniczay T.*: i. m. 126.; *R. Várkonyi Á.*: Európa Zrínyije i. m. 6.

22 *Klaniczay T.*: i. m. 131–138.; *Waczulik Margit*: Szigetvár 1566. évi ostroma az egykorú történetírásban. In: *Szigetvári Emlékkönyv* i. m. 292–300. A népének közvéleményformáló szerepéről legújabbban: *Natascha Würzbach*: *Anfange und gattungstypische Ausformung der englischen Strassenballade 1550–1650*. Schautellerische Literatur, Frühform eines journalistischen Mediums, populäre Erbauung, Belehrung und Unterhaltung. München, 1981. *Georg Wagner* hívta fel a figyelmet arra, hogy Szigetvár elestéről már közvetlen a győri táborban írtak egy verset. *Georg Wagner*: Szigetvár felmentésének néhány katonai kérdése. HK 1966. 819. A vers kiadva: *Von dem Graffen und theuren Ritter, Nicolaus von Serin (Zrinyi), wie er so Ritterlich in Hungern gestritten und gefochten hat, wider den erbeinnd den Türcken*. In: *Taschenbuch für die vaterlandische Geschichte*. Hrsg. von Joseph Freiherrn von Hormayr. Braunschweig, 1835. 41–43.

23 A mohácsi ütközetről, s elsősorban Lajos király haláláról szóló népénekekről: *Pukánszky Béla*: Mohács és az egykorú német közvélemény. In: *Mohácsi emlékkönyv 1526*. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1926. 277–294. Az átalakításban szerepet játszott, hogy az egyik Lajos királyról írt 1526-os német népéneknek és két 1566-os éneknek ugyanaz a kiadója. *Fraknói Vilmos*: *Schlauch Lőrinc szatmári püspöknek, Török János által gyűjtött könyvtára*. Magyar Könyvszemle (= MKSz) 1877. 90. *Mattheus Franck* augsburgi kiadó 1566-os kiadványai: App. H. 404. „Ein schön neues Klaglied, darinn kürzlich bemeldet wirdt, wie der Türck diss 1566. Jar so jämmerlich die christen ermordt...”; App. H. 405. „Ein schön neues Lied, darinn gemeldet wirdt, was diss 1566. Jar ist ausgericht worden, von dem Herrn Lazarus von Schwende, von dem Herrn Keretschin Obersten zu Jula, Auch von dem theuren Helden Graffen von Serin, wie gar standhaftig und Ritterlich er sich gehalten hat. Und ist im thon wie von König Ludwig auss Ungern. Vö. *Emil Weller*: *Annalen der poetischen National-Literatur der Deutschen im 16. und 17. Jahrhundert*. I–II. Freiburg, 1862–1864.; *Wolfgang Suppan*: *Deutsches Liedleben zwischen Renaissance und Barock*. (Die Schichtung des deutschen Liedgutes in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.) Tutzing, 1973. 211., 227–229.

24 *Rolf Wilhelm Brednich*: *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15–17. Jahrhunderts*. Baden-Baden, 1974. (Bibliotheca bibliographica Aureliana 55.) I. 222–223., II. Abb. 120.

Graf Niclaus von Serin című énekének nyolc különböző kiadása ismert, sőt mint közismert dallamjelzést adták meg a 17. század derekán is.²⁵

Az 1566. évi szigeti ostrom híret nemcsak relációk és históriák terjesztették, hanem a legkorszerűbb és egyre nagyobb jelentőségű közvéleményformáló eszközök: illusztrált röplapok és metszetek is megőrkítették. S nemcsak az ostromról születtek ábrázolások már az eseményekkel egy időben, hanem Zrínyi Miklósról is. Ő volt az első magyar katonahős, akinek a portréja sokszorosított grafikaként szerte Európában ismertté vált, széles körben és hosszú időre megalapozva hírnevét.²⁶ Zrínyi Miklósnak, a kereszténység bajnokának halála Magyarország hősi küzdelmének példajaként beépült a korabeli köztudatba, miként ez Johann Nel 1582-es metszetén látható. Az allegorikus fametszeten Hungaria alakját törökök sanyargatják, hiszen hős védelmezői, akik között II. Lajos és Zrínyi Miklós is látható, elestek a török elleni harcban, így a német birodalom az, mely a kereszténység védelmére segítségül siet – sugallja a metszet.²⁷ A szigetvári Zrínyi Miklós dicsőségének nagy hagyománya egyszerre volt jelen a kultúra különböző rétegeiben: a népszerűbb kiadványok, metszetek mellett főúri ősgalériák festményei jelzik Zrínyi alakjának ismertségét és elismertségét. Beauregard főnemesi kastélyának 1630 körül festett híres arcképcsarnokában francia uralkodók jeles kortársai között Zrínyi Miklós felismerhető arcképe jelzi e hagyomány térben és időben hosszú távon kisugárzó hatását. Természetesen a Zrínyi család a Zrínyi-album megjelenítésével és képi ábrázolások megrendelésével sokat tett azért, hogy a szigetvári hős példaképként megmaradjon az utókor emlékezetében.²⁸ Zrínyi Péter a horvátul megjelentetett *Syrena*-fordításához Giacomo Piccininótól a szigetvári Zrínyi Miklósról is megrendelt egy metszetet 1660-ban. S a két Zrínyi Miklós között vonható párhuzam is fontos jelentést kapott a 17. századi propagandában.

Szinte egyetlen 1663–1664. évi esemény ábrázolásánál sem kaptak akkora teret—jelentőséget a korábbi események leírásai és előképei, mint Szigetvár ostrománál. Egyrészt a kedvező forrásadottságok miatt, hiszen metszetek sora jelent meg az 1566. évi ostromról, illetve Szigetvár elestének krónikája latinul és németül több tu-

25 *Klaniczay T.*: i. m. 128.; *Leffler Béla*: Magyar vonatkozású német népekek. Sz 1911. 37–41.; *Bleyer Jakab*: Német siralmas ének gróf Zrínyi Miklós halálára 1664-ből. ItK 1900. 45.; *Uő*: Magyar vonatkozású német újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában 1600–1711-ig. MKsz 1900. 66., 67.; 1618-as és 1625-ös kiadásra: App. H. 741. „Ein schön Lied, vom Graffen Nicolaus von Serin...”; App. H. 807. „Ein schön New Lied, Von dem Graffen und thewren Ritter unnd Helden Graff Niclaus von Serin...” A népekek dallamként való felhasználása 1663-ban: Röpl. 632. „Warhafftige Beschreibung von der Belägerung, Accord und übergab der Vestung Newhäusel in Ober-Ungarn... Im Thon: Wie man den Grafen von Serin singt”. *Bleyer J.*: Magyar vonatkozású i. m. 172.

26 *Cennerné W. G.*: A Zrínyi család i. m. 345.; *Galavics G.*: i. m. 14–17.

27 *Galavics G.*: i. m. 20–22. Idézi *R. Várkonyi Ágnes*: An Undivided Europe? Budapest Review of Books 1996. 63. A sokszor kiadott metszet legújabb közzététele: *Imre M.*: i. m. 192–193.

28 *Szabó Károly–Hellebrant Árpád*: Régi magyar könyvtár. (= RMK) III. Bp. 1896. 765. (App. H. 1875.) „De Sigetho Hungariae propugnacolo, a Turca Anno Christo...” 1587.; *Klaniczay T.*: i. m. 133–136.; *Galavics G.*: i. m. 22–24., 137.; *Cennerné W. G.*: A Zrínyi család i. m. 345., 348.

cat különféle kiadványban volt olvasható;²⁹ másrészt az 1664. évi fiktív ostromról nem adhattak a kiadók részletes leírást, így az aktuális események helyett az 1566-ban történtek kerültek előtérbe. Talán leghamarabb a röplapok hozták a szenzációt, melyek egy metszettel és 2-3 hasáb szöveggel már rövid idő alatt megjelentethetőek voltak. A metszeteken egyértelműen kimutatható az 1566-os előképek használata.³⁰ Az első metszeten még csak az ostromgyűrű elhelyezkedésén sem változtatnak, csak átnevezték a táborokat, így Zrínyi kapja meg az egyik török sáortábor, míg a következő metszeten az erős lövetés már rákerül az ábrázolásra. Igazán az az ábrázolás közelíti a valósághoz a metszetet, mely már egy későbbi összefoglalásban jelent meg, s már csak a török védők kisebb ágyúzását örökíti meg.³¹ Az 1566-os előkép könnyen hozzáférhető volt, hiszen a 17. század egyik legnépszerűbb Magyarországgal foglalkozó kiadványa, az Ortelius-könyv az 1664-ben újra használt Siebmacher-féle előképet mutatta be. Az eredeti lemezt valószínűleg a Paulus Fürst által 1663-ban megjelentetett *Türkische und Ungarische Chronica* című kiadványban, valamint a szintén Fürst által jegyzett 1665-ös Ortelius Redivivusban használták, hiszen Siebmacher özvegye eladta a lemezeket a neves nürnbergi nyomdának.³² A röplapok szövegeinél is kimutatható, hogy az 1566. évi események kerülnek előtérbe. A legpopulárisabb és talán a kevés információ miatt leggyorsabban kiadható röplapokra általában jellemző, hogy ismertették az adott vár fekvését és röviden a történetét is, de e röplapokon a legtöbb helyet Szulejmán halálának leírása kapta. A szultán szigetvári haláláról 1566-ban is külön nyomtatott hírleveleket jelentettek meg, leírva, hogy Mehmed basa mindenki elől ügyesen eltitkolva Szulejmán halálát, titokban értesítette Szelimet, a trónörökösöt, hogy biztosítani tudja Konstantinápolyban uralmát. E téren is kitűnően használható volt az Ortelius-könyv kéznél lévő részletes leírása.³³

29 *Waczulik M.* i. m. 287–306.; Forgách Ferenc leírása: *De Sigetho Hungariae propugnaculo...* Wittenberg, 1587. RMK. III. 765. (App. H. 1875.); *Istvánffy Miklós*: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.* Köln, 1622.

30 *Cennerné W. G.*: Zrínyi Miklós i. m. 231.; *Uő*: A Zrínyi család i. m. 231.; *Papp László*: Szigetvár XVI–XVII. századi erősség-rendszere és ábrázolásai. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965. Szerk. Dankó Imre. Pécs, 1966. 213–255., kül. 228. és 240.; *Kováts Valéria*: Szigetvár várának kutatástörténetéhez. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1966. Szerk. Dankó Imre. Pécs, 1967. 207–255.

31 App. H. 894. (BSBM Turc. 96/1.) „Auserlesene christliche und überaus schöne Ermahnungen, Rathschläge und Werbungen von dem Türcken Krieg,...” metszet az 1664. évi téli hadjáratról szóló leírás (BSBM Turc 88/8., Eur. 79/7. és UBM Hist 4018/49.) után.

32 App. H. 880. „Türkische und Ungarische Chronica” Nürnberg, 1663. 6. metszet Szigetvár. *Ortelius Hieronymus*: *Chronologia Oder Historische Beschreibung...* Nürnberg, 1602. Szigetvár metszete 111. Ortelius Johann Siebmacher rézkarait is felhasználja helyenként. *Cennerné Wilhelmb Gizella*: Wilhelm Peter Zimmermann magyar vonatkozású rézkarc-sorozatai. In: *Folia Archaeologica*. IX. Szerk. Fülep Ferenc. Bp. 1957. 190. Paulus Fürst, aki 1664-ben szerezte meg az Ortelius-könyv és folytatásai kiadásának privilégiumát, már 1653-ban megvásárolta a Siebmacher-előképeket. *Fritz Tr. Schulz*: Siebmacher. In: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. Von der Antike bis zur Gegenwart*. XXX. Hrsg. Hans Vollmer. Leipzig, 1936. 580.

33 Szulejmán halálának eltitkolásáról és Szelim trónralépéséről külön röplapok jelentek meg 1566-ban. Röpl. 263. „Newe Zeitungen Von des Türkischen Keysers Soldan Sulimanus tödtlichen

Ha csak rölapokon jelent volna meg Sziget visszafoglalásának híre, akkor úgy is lehetne tekinteni, hogy élelmes kiadók üzleti érdektől vezérelve terjesztették ezt a hamis értesülést. Csakhogy a megbízható *Ordentliche Wochentliche Post Zeitung*³⁴ című hetilap is ugyanígy tudósított 1664. évi bécsi hírek alapján. A hetilapban tudatosan törekedtek arra, hogy több hírforrásból megerősített, ellenőrzött híreket közöljenek. A szigetvári diadal hírét viszont Gyórból, sőt horvát jelentések alapján Grazból is megerősítették. A Csáktornyárol befutott hírek között pedig arról írtak, hogy jóllehet nem érkezett Zrínyi Miklóstól saját kezű beszámoló, de az elküldött nagy zsákmány arra utal, hogy sikerült Szigetvár erődjét és palotáját is bevenni. Zrínyi saját kezű levele mint a legbiztosabb hírforrás többször felbukkan a német nyomtatványokban is,³⁵ ami megerősíti, hogy Zrínyi tudatosan áramoltatta leveleit a korabeli nyilvánosság felé. Sokszor a címzettekre nem utaltak, a levelek vélhetően a *Haditanács*hoz küldött jelentések lehetnek, hiszen grazi tudósításban szerepeltek. De többször felbukkantak hírforrásként Zrínyi Miklósnak az érsekhez írt levelei, sőt egy, a magyar kamarához eljuttatott levelét³⁶ is megemlítették. 1663-ban a bajor választó külön engedélyt adott Zrínyi leveleinek a fejedelemségén belüli szabad továbbítására,³⁷ ami nyilván elősegítette, hogy Zrínyi levelei eljussanak a birodalmi újságokhoz.

A hetilapok pontos, de rövid híreit, illetve a rölapok látványos szenzációit egészítették ki a nyomtatott hírlevelek, melyek egy-egy eseményre vonatkozó részletes beszámolókat jelentettek meg.³⁸ E hírlevelek között szintén felbukkantak a szigetvári diadal hírei. Gyors értesüléseiből fakadhatott annak a kiadványnak a tévedése, mely január 30. és február 6. közötti híreket közölt, s melyek között bécsi hírek alapján Szigetvár bevételéről is beszámolt, utalva Zrínyi ősének (szerinte: nagyapjának) hősi halálára.³⁹ A té-

abgang und aufsatzung seines Sons Selins.” (Más kiadásban: Röpl. 264.) *Ortelius Hieronymus: Chronologia Oder Historische Beschreibung...* Nürnberg, 1620. 153–156.

34 *Ordentliche Wochentliche Post Zeitung* 1664. febr. 16. UBM Hist. 1154/1664.

35 UBM Hist. 4018/17.; *Klaniczay T.*: i. m. 757.; *Széchy K.*: i. m. V. 76.; *Bene S.*: Zrínyi-levelek i. m. 225–227.

36 App. H. 865. „Extract-Schreiben von Seiner Gräfflichen Gnaden, Herrn Grafen von Serini, an den Ungarischen Ertzbischoff in Ungarn...” és BSBM Turc 87/38 3.

37 *Martin Dallmeier: Quellen zur Geschichte des europäischen Postwesens 1501–1806.* 2. Urkunden-Regesten. Kallmünz, 1977. (Thurn und Taxis Studien 9.) 148.

38 Az elemzendők mellett Németh S. Katalin katalógusa alapján még két Szigetvár 1664. évi elfoglalásáról tudósító hírlevél ismert. H 143. „Beschreibung Der Ungarischen Hauptvestung Sigeth, Wie selbige Anfangs erbauet, nachmals von den Türcken unterschiedlich belagert und endlich eingenommen, nummehraber, wie man vor gewis berichten wil, durch Gott es Beystand von dem Herrn Grafen Nicolao von Serin an di Christen wieder erobert. Gedruckt in diesem 1664. Jahr.”; H 144. „Beschreibung Haupt-Vestung Sigeth, Wie selbige Anfags erbauet, nachmals von den Türcken unterschiedlich beelagert und eendlich eingenommen, nummehr aber [...] von dem Herrn Grafen Nicolao von Serin an die Christen erobert worden.” Németh S. Katalin hívta fel a figyelmemet, hogy a feliratot már egy korabeli kéz Segesdre javította. Szíves közlését ezúton is köszönöm. Hausner Gábor önzetlen segítségének köszönhetően a kiadványokhoz is hozzájuthattam.

39 BSBM Turc. 87/38. (UBM Hist. 4018/9.) „Copia Schreibens auss dem Hungarischen Feldläger und Relation, von glücklichen progress der sieghafften Waffen Herrn Grafens Serini, insonderheit von bloquirung und verhoffentlicher Eroberung der Haupt-Vestung Sigeth.” „...Herr Graf Nicolaus von

ves hír valószínűleg február 2. és 6. között került Bécsbe, mert a január 24-i és 26-i grazi, valamint a bécsi keltezésű január 30-i és február 2-i, téli hadjáratról szóló híreket kiadó nyomtatvány még nem írt az állítólagos szigetvári győzelemről.⁴⁰ Az időpont tovább szűkíthető, mert a kiadványt egy sajnós datálatlan, az eszéki híd felégetéséről szóló utóirat-tal (tehát február 2–3. utáni hírrrel) kiegészítve újra megjelentetik.⁴¹ Koncz József 1894-ben helymegjelölés nélkül megjelent *Levelek Zrínyi Miklós 1664. évi téli hadjáratáról* című forrásközlése valószínűleg szintén nyomtatott hírlevelek fordítása.⁴² Csáktornyai február 4-i hírek alapján egyértelműen Sziget ostromának megkezdéséről tudósítottak a szokásos módon Szulejmán 1566. évi halálára is kitérve. Második értesülésként pedig már Sziget bevételét adták hírül.⁴³

Szigetvári különszámként adták ki azt a nyomtatványt,⁴⁴ amely a nyomtatott hírlevelektől eltérő módon nem elsősorban az aktuális eseményekkel foglalkozott, hanem sokkal inkább Szigetvár földrajzi elhelyezkedésével és 16. századi ostromaival. Nem véletlen, hogy ehhez a tipikusan röplapokra jellemző megoldási formához fordultak a kiadók, hiszen nem sok konkrétummal rendelkeztek a korabeli eseményekre vonatkozóan. Csak a kiadvány legvégén tértek rá 1664-re, és február 11-én soproni hírek nyomán mintegy 12 várral védett hely bevétele és a gazdag, nagy kereskedőváros Pécs felégetése mellett Szigetvár elővárosának, városának majd rohammal a palotának elfoglalását adták hírül most már a „második Zrínyi Miklós” dicsőségét hirdetve.

A sok bizonytalan értesülés után a cáfolatot – amint a címben is beharangozták – a hadjárat „főszereplőinek” jelentései alapján közölték.⁴⁵ Az 1664. január 18. és február 7. között, a téli hadjáraton történeteket rögzítő kiadványt úgy szerkesztették össze, hogy a lehető leghitelesebb beszámolók alapján rajzolódjon ki a teljes kép:

Serini thut Progressen in Türcken soll neben einigen vesten Schössern auch Fünfkirchen einbekommen haben / unnd mit Eroberung guter Beuten plündern lassen / ist darauff für Sigeth geruchet / und wie gestern Zeitung bekommen / solle er solche Vestung ist / dass die Türcken vor vielen Jahren solche / mit 200 000 kaum haben einbekommen können / und 60 000 Mann davor müssen im Stich lassen / zu Leibzeiten dess Herrn Grafen Serini seines Anherrn oder Gross-Vaters / welcher auch selbigmal todt geblieben / doch vermuthet solches andere nur von der Vorstatt.”

40 Röpl. 666. (UBM Hist. 4018/8.) „Relation wasmassen durch Herrn Graf Serini, die Oerter in Nider-Hungarn Berzenche, Koppán, Seges, Babocza und Fünfkirchen den Türken ab-erobert: von denen auch die Vestung Canischa allbereit meist verlassen worden.”

41 BSBM Turc 88/3. „Relation wasmassen durch Herrn Grafen Serini die Oerter...” (Címe egyezik: Röpl. 666.; UBM 4019/8.) Dátum: *Perjés G.*: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 67.

42 *Koncz József*: *Levelek Zrínyi Miklós 1664. évi téli hadjáratáról*. HK 1894. 554–556. Szerkezete és stílusa alapján valószínű, hogy különböző helyekről összegyűjtött és kinyomatott tudósítások fordítása, de nem sikerült azonosítani. Hasonlóan hírlevelekből való átvétel lehet „Schreiben aus unterschiedlichen Orthen...” *Kriegs-Nachrichten 1663–1664*. Országos Széchényi Könyvtár Kéziratár. Fol. Germ. 835.

43 *Koncz J.*: i. m. 554. („Szlavóniai véghelyekből írt levél kivonata febr. 4.”)

44 UBM Hist. 4018/46. (BSBM Turc 87/37.) „Beschreibung der Hungarischen Haupt-Vestung Zygeth, [...] Nicolao Serini A. 1566 im Monat September ritterlich verfochten, jedoch an die Türken verlohren gangen: aber nun wiederum in diesem 1664. Jahr und M. Februario von dessen Fürtrefflichen Ur-Enckel dem zweyten Helden Nicolao Serini [...] erobert worden.”

45 UBM Hist. 4018/17. „Relation aus der beyder Herren Generalen und Grafen von Serini und Hohenloh eigenen Schreiben extrahirt von glücklichen Progress der Christlichen Waffen in der Hungarischen Türckey: samt einem Journal, was [...] merkwürdigs passirt...”

Zrínyi Miklós (február 9-i) és Hohenlohe (február 10/20-i) „saját kezű” jelentéséhez egy naplót csatoltak, melyről a belső címnél derült ki, hogy Wassenhoven hadmérnök diáriumának rövidített változata. Kiemelten közölték azt a február 16-i bécsi jelentést, amely szerint, bár korábban pozsonyi, győri és egyéb helyekről származó hírek alapján a „messze földön híres” Szigetvár elfoglalásáról számoltak be, Zrínyi Miklós február 9-i Grazból érkezett leveléből kiderült, hogy nem ostromolták meg Szigetvárt, amint egyesek gondolták, hanem egyedül csak Eszéket sikerült lerombolni és néhány fontos helyet elfoglalni, Pécs városát felégetni.

Hasonlóképpen a hamis hírekre reagált az a kiadvány,⁴⁶ amely február 17-i grazi, 21-i pozsonyi, 23-i bécsi és 22-i soproni hírekkel jelent meg. Nem tért ki a részletekre, hanem a pécsi és a szigeti törökök hősies védekezésével indokolta az ostromok kudarcát, a soproni hírekben pedig már Szigetvár és Kanizsa kedvező ostromlehetőségére mutatott rá.

Annak ellenére, hogy nehéz pontosan behatárolni: meddig tartotta magát a szigetvári siker téves híre – mivel a kiadványok hol a hírek keletkezésének, hol pedig beérkezésének az időpontját tüntetik fel – mégis az látható, hogy február 2., 3. és 4. hetében lehetett a birodalomban a vezető hír a szigeti győzelem.

A 17. századi újságok információs hálózatainak szoros összefüggéseire világít rá, hogy az 1664. évi szigetvári sikerről szóló tudósítások nemcsak egy-egy kiadványban jelentek meg, hanem a sajtó különböző típusú orgánumai egyaránt tükrözték ezt a tévedést.

Ám nemcsak a nyilvánosság értesült a téves hírről: kimutatható, hogy diplomáciai csatonákon is végigfutott a hamis információ. E tévedés arra is rávilágít, hogy az információszerzés szintjén is több kapcsolódási pontja volt az újságok és a diplomaták hírhálózatainak. Egyrészt az újságokhoz is eljutottak hivatalos levelek és jelentések, másrészt – és ez az igazán jelentős – diplomaták is használták az újságok értesüléseit. A brandenburgi követ például rendszeresen csatolt jelentéseihez nyomtatásban megjelent leírásokat különböző hadi események részleteiről.⁴⁷ Úgy tűnik, hogy a korabeli közvélemény hírigényének kielégítésére az újságok a hadi eseményekről szóló, diplomáciailag kevésbé értékes katonai tudósításokhoz szabadon hozzáfuthattak a hivatalos jelentések felhasználásával.

Szigetvár bevételének téves híre a birodalmi gyűlésre is eljutott, a bajor választó regensburgi napjait megörökítő diárium szerint maga a nyitrai püspök (Szelepcsényi György kancellár, aki valóban jelen volt ekkor Regensburgban) mesélte a választónak egy audiencián.⁴⁸ A velencei követ két pontos jelentése közé – miszerint a sere-

46 App. H. 896. (UBM Hist. 4018/51.; BSBM Turc. 88/3/b.) „Continuation, mit mehreren Umständen, vom Serinischen Zug in die Hungarische Türckey: sambt einem Bericht ausz Ober-Hungarn von desz Türckischen Kaysers grosser Kriesrüstung.”

47 Andreas Neumann jelentései mellé többször csatolt nyomtatványokat, így Hohenlohe 1664. febr. 20-i jelentését, amely valóban megjelent (UBM Hist. 4018/17.) és valószínű, hogy az érsekújvári ostromról, illetve a téli hadjáratról mellékelt diárium is nyomtatvány. *Marczali Henrik*: Regesták a külföldi levéltárakból. Történelmi Tár 1881. 114–138., 522–542., kül. 130., 132.

48 „Diarium Aller Curialien Nach Ihrer Churfürstl Meines Gosten Herrn [...] ankunfft nach Regensburg”. Bayerische Staatsarchiv Kasten Schwartz 4455. fol. 59–60.

gek csak elvonultak a vár előtt – is bekerült Szigetvár elfoglalásának híre, méghozzá Wassenhoven hadmérnök jelentéseire hivatkozva.⁴⁹

A bécsi francia követ, Jeucourt jelentése⁵⁰ alapján nyomon követhető a téli hadjáratról szóló hírek terjedése. Hírviszonyok szempontjából viszonylag kedvezőtlen volt a francia diplomata helyzete, mert az Udvar a birodalmi gyűlésre vonult, így a császárvárosba Regensburgot is megjárva jutottak el a részletek, mert a futárok azonnal továbbstiettek Bécsből. Jeucourt február 6-i levelében említette meg Szigetvár ostromát, hangsúlyozva, hogy „nagy fontosságú vállalkozás lenne”. Elgondolkodtató, hogy a követ milyen sokszor utal a hírek bizonytalan voltára: február 13-i levelében sem tudja még biztos helyről megerősíteni az előző jelentésének információit Zrínyi Miklós vállalkozásáról.⁵¹ A francia diplomata egy február 9-i grazi levélre hivatkozva az eszéki híd felégetése és Pécs kifosztása mellett Szigetvár akkor is tartó ostromát emelte ki, amely, ha igaz és sikerül, akkor Zrínyi „dicső-séges tettei sorában ez áll majd az első helyen”.⁵² Jeucourt február 20-án is csak általánosan tud beszámolni a frontvonal különböző pontjairól szóló hírekről, melyeknek megerősítését magától Zrínyitől várja. Majd csak a február 27-i jelentésében tudja pontosítani adatait egy hosszabb beszámolóval Szigetvárra vonatkozóan: „...nem említik viszont Szigetvár bevételét, amit pedig több helyről hírül adtak, állítólag még csak meg sem támadta”.⁵³ A Regensburgban tartózkodó brandenburgi követ, Andreas Neumann jelentéseiből is arra derül fény, hogy február (másolási hiba miatt január szerepel) 27-én sikerül pontosítani a téli hadjárat híreit: „Most jó a híre, hogy Zrínyi nem foglalta el sem Szigetet, sem Pécsét, de elégette az eszéki hidat, úgyhogy könnyen lehet majd e helyeket és Kanizsát bevenni”.⁵⁴ A hamis hír elterjedésének is híre kélt, amint erre a Berkeszi-féle naplóban található is utalás: „Úgy halljuk, hogy az volt Kegyelmednél híre, hogy megvettük Szigetet, de ha meg akarják Szigetet venni, tehát olyan ágyúkat vigyenek alá, mint Újvár alá vitt az vezér...”⁵⁵

Végigtekintve a szigetvári siker alaptalan szenzációjának „diadalútját” szembe-ötölő, hogy milyen gyorsan és sokrétűen terjedt el a hamis hír. A kézenfekvő magyarázatok mellett felmerül az örök kérdés: Cui prodest?, azaz kinek, vagy kiknek állhattott az érdekében a félrevezető hír publikálása.⁵⁶ Hiszen a tájékoztatás és a

49 *Bene Sándor*: Adalékok Zrínyi Miklós téli hadjáratának történetéhez. HK 1993. 3. sz. 69–73., kül. 71.

50 *Bíró Péter*: A francia Külügyi Levéltár Zrínyi Miklósról és az 1663–64. évi hazai eseményekre vonatkozó iratai., Molnár Sándor másolatai., Zrínyi Miklós két levele és két levél Zrínyiről. In: Zrínyi-dolgozatok. VI. Szerk. Kovács Sándor Iván. Bp. 1989. 63–76., 77–179., 179–198.

51 Ld. Molnár Sándor másolatai i. m. 101.; „annyiféle minden alapot nélkülöző hír jár Zrínyi gróf további sikereiről...” Jeucourt (1664. jan. 30.); i. m. 160.

52 Jeucourt: i. m. 102. A február 9-i grazi levél újságokban hasonló híradással is felbukkan. *Ordentliche Wochentliche Post Zeitung UBM Hist.* 1154/1664. VII.

53 Ld. Molnár Sándor másolatai i. m. 105. Grazon át febr. 16-án Bécsbe érkezett híre emlékeztetnek közlései. *UBM Hist.* 4018/17.

54 *Marczali H.*: i. m. 132.

55 *Berkeszi I.*: i. m. 258.

56 Itt szeretném megköszönni Szita László szíves közlését, amelyben a téves hír egy nagyon is valószínű magyarázatát adja meg, utalva a kiadók, szerkesztők szerepére, akik tovább színesítik a hamis in-

tájékozódás szempontjából a legoptimálisabb időszakban és helyen: a regensburgi birodalmi gyűlésen is megjelentek a szigetvári diadalról szóló beszámolók. 1663–1664 fordulóján Regensburgban a német birodalom meghatározó politikusai voltak jelen, s 1663 decemberében maga a császár is megérkezett. 1664 januárjában és februárjában a magyarországi török elleni hadjárat tervének kidolgozása és a birodalmi csapatok vezérének kiválasztása körüli vita épp a tetőfokára hágott. A téli hadjárat látványos sikerei, valamint az eszéki híd felégetésében rejlő stratégiai előnyök komoly érvként szolgálhattak az offenzív háború mellett. A jelentős erősség, Szigetvár elfoglalása pedig még inkább Kanizsa ostromának kedvező lehetőségét hangsúlyozta volna. A török utánpótlási vonalnak elvágásával Kanizsa elfoglalására nyílt kedvező lehetőséget újságok tucatjai ecseteltek 1664 januárjában és februárjában. Kanizsa ostromának megindítása Zrínyi Miklós koncepciójának egyik lényegi eleme volt, hiszen helyismerete révén Montecuccolival szemben kezében tarthatta a hadjárat irányítását. Nem állítható, hogy a propaganda közvetlenül befolyásolta volna a birodalmi gyűlés határozatait, de az bizonyos, hogy a téli hadjárat körüli hírverésben Zrínyi és a vele szövetséges János Fülöp, a *Rajnai Szövetség* elnöke megpróbálta érvényesíteni elképzeléseit, politikáját.⁵⁷ Jól látható, hogy mind a diplomaták jelentései, mind az újságok beszámolóí a biztos értesüléseket Zrínyi Miklós saját kezű leveleitől várták, nevét a legmegbízhatóbb információkhoz kötötték. Zrínyi Miklós már a hadjárat ideje alatt Regensburgba küldte öccsét, hogy hiteles szemtanúként beszámoljon a hadjárat sikereiről. Bizonyítható, hogy Zrínyi Péter február második hetében már meg is érkezett, s hamarosan követte Zrínyi hadmérnöke, Wassenhoven is, aki a téli hadjáratot megörökítő naplója mellett Kanizsa ostromának a tervét is magával hozta.

Felvetődik, hogy Zrínyi Péternek esetleg szerepe lehetett-e a szigetvári hír elterjesztésében, hiszen érkezésével szinte egy időben, február második hetében terjedt el a hamis hír, bár ő még a hadjárat idején indult el Regensburgba tájékoztatást adni. A velencei követ viszont Zrínyi Miklós hadmérnökére hivatkozott a szigeti

formációt. Ezzel együtt is láthattak e téves hírben politikai tartalmat. Magam sem a direkt érdekek közvetlen megnyilvánulását látom e tévedés elterjedésében, keletkezése nem valószínű, hogy közvetlen propagandára utalna. Sokkal inkább az a presztízs játszhatott szerepet benne, amely Zrínyi Miklós neve és alakja köré már kialakult a Német-római Birodalomban.

57 A 16. században is kimutatható, hogy a széles bázisú nyilvánosságnak szerepe van a török kérdés kapcsán a birodalmi gyűlések idején. *Winfried Schulze*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äusseren Bedrohung. München, 1978. 21–46.; *R. Várkonyi A.*: Magyarország i. m. 211.; *Uő*: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban. *Történelmi Szemle* 1984. 341–369.; *Uő*: Reformpolitika Zrínyi mozgalmában. *ItK* 1987–88. 131–141.; *Uő*: A rejtőzködő Murányi Vénus i. m.; *Uő*: Európa Zrínyije i. m. 22–25.; *Bene Sándor*: „Jöttem, láttam s elmenekültem...” Franz Friedrich Andtler gúnyirata Montecuccoliról. *Irodalomismeret* 1993. 1–2. sz. 36–39.; *Szelestei N. László*: Zrínyi Miklós tanácsai a császárnak 1664 tavaszán. *ItK* 1980. 185–198. Keletkezésének idejét pontosította: *Bene Sándor*: Zrínyi-levelek 1664-ből i. m. 236–237.

ostrommal kapcsolatban. Diplomáciai szinten is név szerint egy magyar politikushoz, Szelepcsényi kancellárhoz köthető a szigeti sikerről szóló hír.⁵⁸

Nyilvánvaló, hogy a szigeti győzelem híre Zrínyi politikája mellett szolgált érvként, mégsem valószínű, hogy közvetlenül ő játszott volna szerepet a hamis hír elterjesztésében. (Egyetlen Zrínyi Miklósnak tulajdonítható, ám olasz nyomtatványként fennmaradt Zrínyi-levélben szerepel Szigetvár elfoglalása.) Egyrészt ez Zrínyi „hírnévhez” való viszonya folytán sem valószínű, másrészt ez túl kockázatos politika: az átmeneti siker, a hamis szenzáció beárnyékolta volna az eszéki hadjárat diadalának fényét.⁵⁹ Valószínű, hogy Montecuccoli Zrínyi hadjáratára tett becsmélő szavainak, miszerint fontos várát nem sikerült elfoglalnia, a szigeti tévedés adott nagyon is konkrét jelentést.⁶⁰ Épp a csalódásban rejlő veszély, a jó hírnév elvesztésének kockázata miatt nem hihető, hogy Zrínyi, vagy akár János Fülöp és politikai köre indította volna el a hamis propagandát. Mégis egy fontos mozzanatra mutat rá ez a tévedés.

A jelenség ugyanis nemcsak okként, hanem okozatként is tekinthető, s ekkor, a szigetvári hamis hír nagyon fontos jelzése Zrínyi hírnevének. Egyrészt bizonyítéka annak, hogy már a téli hadjáratot megelőzően is óriási volt a Zrínyivel kapcsolatos várakozás. Másrészt az is nyomon követhető, hogy miként épült egymásra a két Zrínyi Miklós hírneve, miként erősítette a hagyomány a kor legmodernebb propagandaszervezőivel kialakuló és kialakított „Zrínyi-kultuszt”.⁶¹

A 16. századi hagyomány folyamatos jelenlétét több 17. századi kiadvány is bizonyítja. Az egyik első olyan verses ének, amelyben a szigeti és a költő Zrínyi Miklós is jelen van egy 1661-es kiadvány, melyben „Zrínyi Miklós melódiájára” örökítették meg az év eseményeit.⁶² Úgy tűnik, valóban élt e német népének a hagyományban, hiszen az első versszak a parafrázisa egy Sziget 1566. évi ostromát elbeszélő ének kezdő sorainak. A versben nem utaltak a szigetvári Zrínyi hőstetteire, ám az erdélyi események s Kemény János küzdelme mellett hosszan írtak Zrínyi Miklós török elleni harcairól és a Kanizsával szemben épülő új váráról. A szigeti népének új népszerűségét jelzi, hogy Érsekújvár 1663. évi elvesztését sirató rimes prózában megírt kiadványánál is a nótajelzet a Zrínyi Miklósról szóló népének.⁶³ Konkrétáá akkor vált az

58 *Bene S.*: Zrínyi-levelek 1664-ből i. m. 231.; *Uő*: Adalékok i. m. 69. Regensburgi magyar politika: *R. Várkonyi Á.*: Magyarország i. m. 175–229. Zrínyi Péter és a hírek manipulálásáról: *Bene Sándor*: Zrínyi és a vadkan. Bp. 1988.; *Uő*: Adalékok i. m. 71. Zrínyi Miklós és a hírnév viszonyáról: *Bene Sándor*: A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben. ItK 1996. 369–394. Zrínyi Miklós érdekében szervezett propagandáról legújabb kutatások: *R. Várkonyi Á.*: Európa Zrínyije i. m. és *Uő*: Apafi–Zrínyi–Comenius. Erdély a nemzetközi török háborúban 1663–64. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 502–524.

59 Erre a fontos mozzanatra R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmemet, ezúton is köszönöm. Zrínyi hírnév-koncepciójáról: *Bene S.*: A hír i. m. 369–394.

60 Vitnyédi sokat idézett 1664. márc. 14-i soproni levelét ld. Vitnyédi István levelei i. m. 171.

61 Vö. *R. Várkonyi Á.*: Európa Zrínyije i. m. 6–7.

62 Röpl. 600a. „Sibenbürgische und Türkische Neue Zeitung oder glaubhaftige Relation...” „In dess Graf Niclas von Serin Meloden zu singen [...] Augburg bei Marc Antoni Hannas”.

63 Röpl. 632. „Warhaftige Beschreibung von der Belägerung, Accord und übergab der Vestung Newhäusel in Ober-Ungarn [...] Im Thon: Wie man den Grafen von Serin singt...”. Huby a népének App. H. 741. és App. H. 807. azonosította. *Bleyer J.*: Magyar vonatkozású i. m. 170.; *Leffler B.*: i. m. 425–427.

utalás, amikor egy 1663-as kiadványban aktualizálva a szigetvári hősi példát, újra megjelentettek egy „97 évvel korábbi reláció”-t, amely az 1566. évi szigeti ellenállást és Zrínyi Miklós dicső utolsó rohamát örökítette meg. A kiadványt az 1663-as évszám alatt egy rövid fohással toldották meg: „Isten adja, hogy Zrínyi most még jobban fenyegetse az ellenséget és győzelmével megszegyenítse a pogányokat”.⁶⁴ Tehát már ekkor, függetlenül Sziget ostromától, tudatosan párhuzamot vontak a két hős Zrínyi között.

Az 1663–1664-ben, a költő Zrínyi Miklósról megjelenő dicsőítő énekeknél jól látható, hogy miként erősíti a családi példa az új hírnevet. Ezeknek az ünneplő verseknek és dicsőítő kiadványoknak általános tartalmuk miatt nehéz pontosan meghatározni a kiadás dátumát, ám röplapok segítségével behatárolható a keletkezési idejük. 1663 elején – még a komolyabb összecsapások előtt – adták ki azt a röplapot, amely Zrínyi Miklós épülő várát mutatta be Zrínyi kis medalionképével.⁶⁵ A röplapon elsősorban nem a vár történetére tértek ki a szokásos módon, hanem az „idősebb” Zrínyi Miklós hősiességére és a mohácsi ütközet (amelyet 1523-ra tettek!) utáni hősi ellenállását mutatták be.

E kiadványnak megjelent egy újabb változata is, ahol még egyértelműbben a Zrínyi család dicsőségét hangsúlyozták. A röplap szövege szó szerint az előző kiadványt ismételte meg, ám a szövegben leírt vár alig észrevehető háttérre vált a metetzen, s helyette Zrínyi Miklós lovasportróját láthatjuk, két oldalt verssel keretelve.⁶⁶ A vers színvonalával, nagyszabású példáival kiemelkedett a röplapokon általában olvasható heroizáló költemények közül: Zrínyi Miklóst nemcsak Nagy Sándorhoz, Julius Caesarhoz és Octavianushoz hasonlította, hanem a közelmúlt nagy hadvezéreinek a sorában is elhelyezte, Tillyhez és Gusztáv Adolphhoz mérve. Zrínyi nagyságát az európai hősök mellett őséneke, a Szigetvárt hősiesen védő Zrínyinek – „kinnek méltó hasonmása” – a példája és hírneve sugallta. Egy Zrínyi Miklós monológjaként megjelentetett vers viszont már nem követendő példaként, hanem a török elleni ádáz küzdelemre ösztökélő fájó emlékként említette őse halálát és Sziget elvesztését.⁶⁷

Természetesen nem minden, a költő Zrínyit dicsőítő kiadványban jelent meg a két Zrínyi közötti párhuzam, így az előző kiadványban is még két olyan párbeszéd

64 „Gott lass auch nun Serin noch mehr Sehr in die Feinde dringen, und sie biss hin ins Heydenthum zu ihrer Schande zwingen.” App. H. 2065. „97. Jährige Relation Von dem tapffren Ritter, dem Alten Grafen Niclas von Serin, wie derselbe Anno 1566. [...] Sigeth hart belagert (...) erobert worden.” R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmet arra, hogy Zrínyi sikereinek történeti legitimációjaként már 1663-ban megjelent Szigetvár hősi példája. *R. Várkonyi Á.:* Európa Zrínyije i. m. 20.

65 App. M. 342. „Warhafft- und eigentlich Geometrischer Grund-Riss/ des alten Gräflichen Haus Serin-War/...” A kiadó megjelenése nélküli változat: ÖNB Flugschriftensammlung 1663/5.

66 App. M. 481. „Warhafftige und Eigendliche Bildnuss dess Hochgebornen Herrn/ Herrn Niclas Grafen von Serin [...] Zu Augsburg bei Elias Wellhöffer...”

67 App. H. 936. „Von Grafen Serin, wie Er bisz an sein End wider die Türcken ritterlich streiten wolle...”; *Senol Özyurt:* Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. München, 1972. (Motive. Freiburger folkloristische Forschungen 47.) 251–257.

játék olvasható, amely nem utalt a korábbi példára. Izgalmas kivétel az a verses nyomtatvány is, mely alapvetően Zrínyi Péter tetteit örökölte meg.⁶⁸ Ez a Regensburgban megjelentetett vers valószínűleg akkor született, amikor Zrínyi Péter személyesen is jelen volt a birodalmi gyűlésen 1664 februárjában, s annak ellenére nem utaltak az 1566. évi előzményekre, hogy ekkor terjedt el a birodalmi gyűlésen is Sziget ostromáról a téves hír. Egy kétszólamú dallam kottájával együtt kiadott, a két testvér, Zrínyi Miklós és Péter hősiességét együttesen ünneplő 1664-es versben viszont a szokott módon utaltak a szigeti dicsőségre.⁶⁹

A Zrínyiek 16. és 17. századi hírnevének egy sajátos összekapcsolódása figyelhető meg egy 1664-es röplapon, ahol a költő Zrínyi Miklós hírnevét a dédapa Zrínyi Miklós dicsőségét megörökítő verses népének dallamára írták meg.⁷⁰ A népénekre ugyan nem utaltak, de szó szerinti átvételek teszik egyértelművé a forrást. A kiadvány érdekessége, hogy 1664 nyarán jelent meg, tehát a szigeti ostrom téves hírének elterjedése után, ám nem utaltak a tévedésre, csak mint a költő, Zrínyi Miklós „szívében égő fájdalomként” tünt fel a korábbi példa. Míg a röplap kezdetleges fametszete inkább a 16. századra utalt, addig az új idők hírségét jelzi, hogy a Zrínyi Miklós dicsőségét hirdető sorok után a gyors hírközlés jegyében Souches július 19-i lévai győzelméről közöltek röviden friss híreket.

A Zrínyi családot ilyen nyílt formában dicsőítő kiadványok vizsgálatánál szembezőkő egyes nyomdák kiemelkedő szerepe. Így az augsburgi Marc Antoni Hannas meglehetősen sok magyar vonatkozású röplapot jelentetett meg, melyek közül több hirdeti közvetlenül is Zrínyi Miklós sikereit és dicsőségét. 1661-ben a Zrínyi-ének dallamára az egyik első kiadóként adott hírt az épülő Zrínyi-Újvárról, majd Zrínyi lovasportréját jelentette meg, s Hannas egyik Kanizsa ostromáról tájékoztató röplapján is elsősorban Zrínyi és a magyar főtisztek nevét emelték ki.⁷¹ Sajnos egyéb nyomtatott hírleveleken csak ritkán tüntetik fel a kiadókat, így nem lehet megállapítani, hogy ezek közül melyek tartoztak egy-egy műhelyhez, mégis elgondolkoztató, hogy milyen sok magyar vonatkozású kiadvány köthető Augsburghoz. A másik fontos augsburgi kiadó, Elias Welhöffer még nagyobb számban jelentetett meg magyar vonatkozású híreket, Érsekújvár ostromáról, Zrínyi Mura menti győzelméről, címlapon Zrínyi lovasportréjával, s külön dicsőítő röplapot jelentetett meg Zrínyi hírnevét hirdetve.⁷² Bécsben és Augsburgban adták ki Zrínyi lovasportréjával a Zrínyi és a nagy-

68 Röpl. 656/a. „Der Welt-Berühmte Türcken-Überwinder Dem Hoch Wohlgebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Petro Serini [...] Gedruckt zu Regensburg bei Christoff Fischern Im 1664 Jahr.”

69 App. H. 938. „Zu Ehren, Neu aufgesetztes Lied, beyder Herrn Grafen von Serin, Herrn Niclas und Herrn Petern, beyden Gerbrüdern, In Noten zur Music übergeben, Im Jahr, 1664.”

70 App. M. 356. „Warhafftige Relation, Von den Helden-Thaten und Verrichtungen, Ihrer Hoch-Gräffl. Excell. Herrn Nicolaus, Grafen von Serin.”

71 Hannas kiadványai: 1661-ből Röpl. 600a. Zrínyi lovasportréja: App. M. 486. Szigetről App. M. 374. (App. M. 334.) Hannas Kanizsára vonatkozó, a magyar főtisztek szerepét kiemelő röplapjára már Cennerné felhívta a figyelmet: *Cennerné W. G.: A Zrínyi család i. m. 360.* (Drugulin 2604.) Hannas másik metszete Kanizsáról MNM TKCs 9712. *Cennerné W. G.: Zrínyi Miklós i. m. 234.*

72 Elias Welhöffer magyar vonatkozású kiadványai: App. M. 1006. „Warhafftig in Grundt gelegte weitberühmte Festung Neuhäusel, welche von dem Erbfeind dem Türcken hart [...] Plocquirt.”; App. H. 911. „Kurtzer Bericht, über die Entsatzung Lewentz, und darbey erfolgten harten Feld-Schlacht

vezír már említett párbeszédét, s Érsekújvár 1663. évi ostromáról a Zrínyi-féle dallamra írt népénekét. A fentiekben említett, Zrínyit bemutató lovasportrék szembetűnő hasonlósága, valamint a szövegbeli átvételek szoros összefüggést sejtetnek.⁷³

Bizonyos, hogy a nemzetközi hírnév, az európai török elleni publicisztikában is jól használható 1566-os dicső emlék is motiválta Zrínyit a *Szigeti veszedelem* megírásakor. Mennyire lehetett ismert Európában Zrínyi Miklós műve, a *Szigeti veszedelem*? Izgalmas, de nehezen megválaszolható kérdés. A röplapok és a nyomtatott hírlevelek nem utaltak Zrínyi művének ismeretére, de a szélesebb közvélemény-befolyásolás egyik kedvelt eszközénél, a párbeszédés játékoknál már található egy elgondolkodtató utalás. Az egyik jól értesült kiadvány, mely párbeszédés formában, szórakoztató módon elemezte a magyarországi helyzetet, a „Serini-Sirene” Zrínyi által is használt szójátékával esetleg azt jelezheti, hogy ismert lehetett Zrínyi műve.⁷⁴

Ez a Zrínyi téli hadjáratainak eredményeit elemző, s a török elleni háborút propagáló kiadvány sok konkrét utalásával kiemelkedik az átlagos színvonalból, hiszen például a párbeszéd magyar szereplője, „Urum Istvanfi” – miként erre utaltak is – tudatosan a híres történetíró nevét kapta.⁷⁵ A magyarországi és erdélyi helyzetet részletesen bemutató mű a téli hadjárattal egy időben keletkezett, hiszen Pécs lövetését, egy szigeti győzelem elterjedt hírére és az eszéki híd felégetését említették legújabb információként. A téli hadjárat körüli bújtatott propagandának egy másik jellegzetes terméke egy szintén párbeszédéses játék, ahol egy pap és egy világi unaloműző beszélgetésében elevenítette fel a török elleni küzdelem főbb állomásait.⁷⁶ A kissé hosszúra nyújtott összefoglalás, mely 1300-ig nyúlt vissza, Sziget 1556. évi ostromát Zsámboki, 1566. évi elesét Istvánffy és Ortelius műve alapján mutatta be röviden.⁷⁷ A „napi aktualitások” között Wassenhoven hadmérnök nyomtatásban is megjelent, Zrínyi és Hohenlohe hadi vállalkozásáról készült rövid leírását említett-

zwischen Ihr Excel: [...] Grafen Souches...”; App. M. 481. „Warhafftige und eigentliche Bildnuss dess Hochgebornen Herrn, Herrn Niclas Grafen von Serin...”; App. H. 864. „Ein gantz Wahrhaftes Copey-Schreiben an Ihre Kays: May: desz theuren Helden Graf Niclas von Serin...” Az augsburgi városi levéltárban (Staats- und Stadtarchiv Augsburg) sajnos nem maradt fenn sem Welhöfferre, sem Hannasra vonatkozó anyag. Augsburgi kiadókra: The German Single-Leat Woodcut 1600–1700. A Pictorial Catalogue. I–II. Hgg. von Dorothy Alexander–Walter L. Strauss. New York. 1977.

73 Hasonló lovasportré adott ki a nürnbergi Johann Hoffmann is. *Gertie Deneke*: Johann Hoffmann. Ein Beitrag zur Geschichte des Buch- und Kunsthandels in Nürnberg. Archiv für Geschichte des Buchwesens 1958. 337–364. Úgy tűnik, más körhöz kapcsolható a többi lovasportré. Vö. *Cennerné W. G.*: A Zrínyi család i. m.; *Cennerné Wilhelm Gizella*: A londoni Zrínyi-portré és ikonográfiai rokonsága. In: Angol életrajz i. m. 369–387.

74 App. H. 935. „Unlängst gepflogene Unterredung eines fürnehmen Ungarn, und Teutschen Cavalliers...” Serini-Sirene párhuzamra *Nemeskürtty Harriet*: Egy erasmista dialógus Zrínyi Miklós-ról és Magyarországról 1664-ből. ItK 1984. 323., 326.

75 App. H. 935. (saját jelölés) 19. 33.

76 App. H. 934. (Röpl. 682.) „Traurige Kurtzweil, oder Türckischer Zeitvertreiber, zwischen zweyen unlängst aus Ungarn nach Constantinopel entführten [...], in der Person eines Weltmanns und Priesters [...] ordentlich einander erzählen.”

77 App. H. 934. 28–29.

ték.⁷⁸ Lezárásként ismét a téli hadjárat új szenzációjára utaltak, amikor a csodás égi jelek között az 1664 januárjában éppen Csáktornya közelében, Rackelsburg felett látott égi jelre hívták fel a figyelmet.⁷⁹

Az újságok híreit vizsgálva úgy tűnik, hogy – szemben a diplomáciai jelentésekkel – nem tükröződik bennük csalódottság, amiért nem sikerült Zrínyinek elfoglalni Szigetvárt. Míg a *Mercurij Relation* című müncheni hetilap már 1664. január 10-i bécsi hírében úgy vélte, hogy Zrínyi Miklós seregeivel hamarosan Szigetvár ellen indul,⁸⁰ addig a *Mercurij Relation* márciusi híreiben már Kanizsa ostromával együttesen szerepel egy tudósítás Sziget közelgő ostromáról. Látható, hogy nemcsak a hírek minőségében, hanem mennyiségében is rejlik propaganda, tehát a beindult „öngerjesztő folyamat” is a tudatos hírverést segítette, s amint a kortársak észrevételeiből is kitűnt, kissé túl is dimenzionálták Zrínyi győzelmeit.⁸¹

Sziget ostromának téves híre nem a feledés homályába merült, hanem szimbolikus jelentést nyerve a téli hadjáratral kapcsolatos propaganda egy másik rétegébe került, amit egy jól szerkesztett 1664-es kiadvány⁸² tükröz leginkább. Tulajdonképpen a Szigetvárral kapcsolatos téves híradás a kulcs a kiadvány mondanivalójának pontos megértéséhez. Mivel hosszabb lélegzetű műről van szó, kiadásakor már tisztázódhatott, hogy valótlan Szigetvár visszavételének híre. A majd 200 oldalas kiadványban rövid bevezető után egy a téli hadjáratról szóló naplót olvashatunk, melyet egyértelműen – még a címlapot is megtartva – az aktuális nyomtatványok közül szerkesztett be a kiadó. E 10 oldaltól eltekintve a könyv 15-16. századi török elleni összefogást sürgető orációkat idéz, olyan nagy elődöktől, mint II. Pius pápa, Erasmus, I. Miksa császár vagy Georgius Agricola. A „bibliothecában található régi

78 App. H. 934. 24.

79 App. H. 934. 55. A téli hadjárat nagy jelentőségét sugalló, Rackelsburg és Csáktornya felett 1664. jan. 12-én látott üstökösről külön röplapot is kiadtak. „Abbildung dess Neuen Comet-und Wunder-Sterns, Wie sich derselbe in den Innern Oesterreichischen Landen [...] besonders aber über Rackelspurg und Czackenthurn [...] hat sehen lassen.” Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Kommentierte Ausgabe. I. Ethica, Physica. Hrsg. von Wolfgang Harms, Michael Schilling, Barbara Bauer, Cornelia Kemp. Tübingen, 1985. I/195. 398–399. A 30 éves háborút 1618-ban megjósoló égi jelekkel példálózó nürnbergi kiadványnak fordítása 1664 márciusában Londonban is megjelent. „Poutraict of the New Wonderful Blazing Star...” Harms I/196. 400–401. Salamon Schweigger leírása szerint a 16. század végi hagyományban Szigetvár 1566. évi elvesztéséhez is kapcsolódott egy üstökös jóslata. *Németh S. Katalin*: Salamon Schweigger útleírásának magyar vonatkozásai. In: Tarnai Andor-émlékkönyv. Szerk. Kecskeméti Gábor, munkatársak: Hargittay Emil, Thimár Attila. Bp. 1996. 193. 1664–1665-ben mintegy 130 különféle kiadvány jelent meg német nyelvterületen csodás égi jelekről. *Hartmut Lehmann*: Die Kometenflugschriften des 17. Jahrhunderts als historische Quelle. In: Literatur und Volk im 17. Jahrhundert. Probleme populärer Kultur in Deutschland. II. Hrsg. von Wolfgang Brückner, Peter Blickle, Dieter Brever. Wiesbaden, 1985. (Wolfenbüttler Arbeiten zur Barockforschung 13.) 683.

80 UBM Hist. 1154/1664. Mercurij Relation 1664. N° 3.

81 *Klaniczay T.*: i. m. 759.; Vitézy István levelei i. m. 171. Andreas Neumann jelentése: *Marczali H.*: i. m. 132.; *Bene S.*: Adalékok i. m. 70.

82 App. H. 894.

hasznos javaslatok” újrakiadása nem ritka a 17. században,⁸³ itt mégis nagyon is konkrétan jelenik meg a párhuzam, hiszen Szigetvár 1566. évi hősi ellenállásának példája teszi hitelessé a 16. századi előzményeket. A kiadványban szerepel Sámuel Budina történeti műve Sziget ostromáról, éppúgy mint Forgách Ferenc leírása latinul és alatta német fordításban, sőt metszeten Szigetvár ábrázolását is mellékelik. A kiadvány lezárásaként pedig a Zrínyi család áldozatát hirdetve az 1566-ban hősi halált halt Zrínyi Miklós halotti címerének leírását és sírfeliratát, valamint családi címerét láthatták az olvasók. A szigeti hős dicső példamutatása kötelezi az utódokat a küzdelem folytatására. Miként Zrínyi Miklós eposza, a *Szigeti veszedelem* is példájával hirdeti a török elleni harc égető szükségességét. S amint Sziget 1566. évi ellenállása szimbolikusan a török seregek megállítását jelenti, úgy sugallja a téli hadjárat sikere a közeli siker lehetőségét, a döntő fordulatot a törökök elleni küzdelemben.⁸⁴

NÓRA G. ETÉNYI

THE SIEGE OF SZIGETVÁR IN 1664

ANALYSIS OF A FALSE PIECE OF NEWS—AND THE ZRÍNYI TRADITION

A great number of illustrated leaflets, printed newsletters, weekly newspapers, and *relacio* reported all the major military events of the war against the Turks in Hungary from 1663–1664. Even in this torrent of information, a surprisingly large number of publications spread news of the success of the winter offensive. Thus, while publishers strove to provide accurate and reliable news, their reporting was inaccurate in one important respect. It was widely but wrongly reported that the forces of Miklós Zrínyi and General Wolfgang Hohenlohe had succeeded in recapturing Szigetvár from the Turks between 18 January and 9 February 1664. In reality, lacking suitable weaponry (above all ordnance), Christian forces had not even attempted to recapture the fortress from the Turks—they had simply marched past the castle twice. The false piece of news turned up not only in leaflets, *relacio* and carefully checked weekly magazines, but also in diplomatic information. Indeed, at the imperial assembly held in Regensburg in February 1664, the story was considered to be an accepted fact. Theoretically, one might infer that the success of the winter campaign was exaggerated as part of a deliberate propaganda campaign. However, this is unlikely for the long term effect would have been to diminish overall trust in the generals and the credit-worthiness of publications. An examination of the contents of the publications demonstrates that the resistance of Szigetvár in 1566 and the self-sacrifice of border-captain Miklós Zrínyi lived on in public memory and received new significance in the seventeenth century in the propaganda of the poet and general Miklós Zrínyi. The reputation of Miklós Zrínyi

83 Röpl. 654. „Ein alter Anschlag Zum Türcken-Kriege Aus einer vornehmen Bibliothec herfür gesucht...” Busbequius példája alapján az újrakiadásról: *R. Várkonyi Á.*: Magyarország i. m. 191.; *Köpeczi Béla*: „Magyarország a kereszténység ellensége”. A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Bp. 1976. 108–109.

84 A történeti hagyomány legitimációs mechanizmusa további kutatást igényel. Ennek során kívánom bizonyítani, hogy miként él tovább a Zrínyi-kultusz, és mennyire tudatosan használják a korabeli propagandában. A hagyományozódás szerepéről legújabban: *R. Várkonyi Ágnes*: A kultúra „kettős spirálja”. A Tisza-szabályozás történetéhez. Liget 1999. 3. sz. 3–19.

of Szigetvár not only lived on in the illustrations, reports, folk songs and prayers, but had become a symbol of the heroic battle for nation, emperor and Christendom. The alleged success of the general Miklós Zrínyi at Szigetvár in February 1664 was announced in leaflets and—on the basis of news coming from Győr, Graz and Vienna—in weekly newspapers. It also appeared in publications presenting the history of the fortress. The figure of the defender of the fortress, which lived on in both folk and elite cultures, legitimises the reputation of the seventeenth century Miklós Zrínyi and proves the extent of expectations placed upon Miklós Zrínyi as the winter offensive began. An analysis of the various organs of the press and the reports of envoys indicates the ways in which this tradition strengthened the cult of Zrínyi—a cult established through use of the most modern propaganda methods.